

“Sınır ve Sınırdışı: Türkiye’de Yabancılar, Göç ve Devlete Disiplinlerarası Bakışlar”

*

Border and Deportation: Interdisciplinary Observations on the
Foreigners, Migration and State in Turkey

Birce Altıok-Karşiyaka

Didem Danış ve İbrahim Soysüren (der.) (2014),
Sınır ve Sınırdışı: Türkiye’de Yabancılar,
Göç ve Devlete Disiplinlerarası Bakışlar,
Notabene Yayınları, Ankara.

Günümüzde modern devlet güçlü bir yapı olarak karşımıza çıkarken, sınırlar bu yapının belirleyici unsurlarından biridir. Lakin sınırlar kati suretle haritalardaki gibi net çizgilerden ibaret değildir. Söz konusu sınırlar ile bu sınırların yönetimi birbiriyle bağlantılı ve bir o kadar da çeşitli konuları bir araya getirmektedir. Sınır hareketlilikleri, komşularla sosyal, politik ve ekonomik ilişkiler, vize rejimleri, göç hareketleri, kontrol mekanizmaları, devlet politikaları, sınırların sosyolojik boyutu ve tarihsel evrimi gibi konu başlıkları bu çeşitliliğe örnek olarak verilebilir. Sınır çalışmalarının bu çok yönlü özelliği pek çok değişkenin bir araya gelmesi anlamını taşımaktadır. Bu sebeple sınır ve sınırdışı çalışmaları, sınırlar üzerine çalışan sosyal bilimciler açısından incelenecek geniş bir alan sunmaktadır.

Didem Danış ve İbrahim Soysüren’in derlediği bu kapsamlı çalışma, sınır ve sınırdışı konularını farklı yaklaşımlarla ele alan on sekiz makale içeriyor. Derlemenin önsözünü kaleme alan Sema Erder’in de bahsettiği gibi çalışmanın en büyük özelliği “sosyolog, antropolog ve siyaset bilimi, hukuk ve kamu yönetimi konusunda çalışanlar arasında bir köprü” kurmasıdır. Derlemedeki söyleşisinde H. Neşe Özgen, sınır çalışmaları için “disiplinlerarası kesişim noktası” derken bu çeşitliliğe dikkat çekiyor. Sınırın kelime olarak net bir çizgiyi ifade etmemesi gibi sınır çalışmaları da

pek çok değişkeni bünyesinde barındırıyor. Sosyal bilimci4lerin tema odaklı çalışmalarda eleştiriye maruz kaldığı önemli noktalardan biri bahsi az geçen diğer (f)aktörlerin rolleridir. Bu kitapta sınır, sınırdışı ve göç konusu ekseninde yazarların farklı metot ve disiplinleri birbiriyle konuşturması, bunlara ilaveten devlet, sivil toplum ve bireyler nezdinde konuyu çok boyutlu şekilde ele alması ile son derece yararlı bir yapıtın ortaya çıktığı rahatlıkla söylenebilir.

Kitapta konunun hukuki ve siyasi boyutunun ele alınması, Avrupa Birliği’ne (AB) komşu, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne (AİHS) taraf olan Türkiye için ayrı bir önem taşıyor. Kitabın bir diğer zenginliği de makalelerin bir kısmının saha araştırmalarına dayanıyor olması. Türkiye’de giderek gelişen etnografik çalışmalar ve ampirik araştırmalar, sınır ve sınırdışı uygulamalarının kendine özgü heterojen dinamiklerini ve bunların diğer disiplinlerle ilişkisini anlamak açısından bu konudaki bilimsel çalışmalara önemli bir katkı sunuyor.

Derleme, farklı disiplinlerarası boyutlarla dört temel kısma ayrılmıştır. Birinci bölüm “Sınır Üzerine Çapraz Bakışlar” adı altında antropoloji, siyaset bilimi ve sosyolojik temelde üç farklı perspektiften yararlanmakta ve bölümün adından da anlaşıldığı üzere çaprazlama bir bakış açısıyla sınıra bakmaktadır. Deniz Genç, Türkiye’nin uyguladığı sınır politikasının başlıca hatlarını, insan hareketliliği konusunda nasıl şekillendiğini ve yabancıların Türkiye’ye girişlerinde hangi kriterlerle filtrelendiklerini ortaya koymaktadır. Sınırların saldırgan bir komşuya karşı tarihsel fonksiyonu belli bölgeler ve devletler açısından hala devam etmekteyken devletler arası genel barışın ağır basmasıyla sınırların fonksiyonunun da değiştiği ve uluslararası göç ve güvenlik konularının ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. Sınırların devlet politikalarının araçları olarak inşa edildiği ve bu amaçla şekillendiği, genel olarak sınır çalışmalarında savunulan önemli noktalardan biridir. Deniz Genç’in araştırmasının bulguları da Türkiye örneğiyle bu tezi desteklemektedir. Yazar, sınır politikalarının, sınırların fiziksel boyutundan ziyade devletin dış politika hedeflerine göre şekillendiği ve Türkiye örneğinde önceliğin ulusal güvenlik ve genel ahlaka dayandırıldığını belirtmektedir.

Bu şekillenmenin başka bir boyutunu ele alan Didem Danış ve Damla B. Aksel’in araştırması, devletin sınırları üzerinden hedeflediği ekonomik ve iç güvenlik önceliklerinin yarattığı çelişkili durumun sınır yönetimi ve

sınırlar arası hareketliliği denetlemek için nasıl yeni teknik ve yönetim biçimleri geliştirdiğini Türkiye-Irak sınırı üzerinden ele alıyor. Kavramsal arka planını yönetimsellik ve yönetim kavramlarından alan çalışma, 1980'ler sonrasında sınır kontrolünün "terörle mücadele" kapsamında kalekollar, termal kameralar ve baraj inşaları gibi yöntemlerle nasıl daha gözetlenebilir, düzenlenebilir ve okunabilir hale geldiğine işaret ediyor. Bir yandan terörle mücadele ve göçmen akımlarını denetim altında tutmak amaçlanırken, bir yandan da ticari ve ekonomik ilişkileri kolaylaştırıcı politikalar ve mekanizmaların geliştirilip yeni "iktidar teknolojileri"nin üretildiği bu çelişkili yapıda yeni sınır yönetiminin "denetimli geçirgenlik" fikrine dayandığının altı çiziliyor.

Bu iki çalışmayı takiben H. Pınar Şenoğuz'un Kilis'te sözlü tarih yöntemini kullanarak yürüttüğü etnografik araştırma, sınır kapısının bölge halkı için anlamı, evrimi ve sosyo-ekonomik etkisini dönemselleştirilerek kategorizasyona ayırarak önceki çalışmaları yerelde ve özelde destekleyerek derlemeye önemli bir katkı sağlıyor. Şenoğuz'un çalışması devlet politikalarının sınır politikalarına etkisinden ziyade sınır insanların sınır üzerinden kurdukları anlama ve ilişkiye bakıyor. Bu çalışma, sınır insanların sınırların teorideki keskin çizgilerinin aksine sınırın karşılıklı olarak değişene ve değişmekte olana nasıl cevap verdiğini gösteriyor. Merkez çevre perspektifinin ağır bastığı ve çevrede merkez tarafından verilen karar mekanizmalarının etkisinin ele alındığı çalışmaların aksine bu çalışma, çevrede sınır konusunda nasıl bir değişim ve etkileşim olduğunu gözler önüne seriyor.

Birinci bölümün sonunda H. Neşe Özgen ile gerçekleştirilen söyleşide, Özgen sınır sosyolojisi yapılırken ulus-devlet perspektifinden çepere doğru odaklanmak gerektiğini, aksi takdirde farklılaşmaların gözden kaçırılabilceğini vurguluyor. Böylelikle devletin egemenlik alanının nasıl kurulduğunun, sınır geçirgenliğinin, sınır alanlarındaki doku ve pazarlıkların incelenebileceğini belirtiyor.

Birinci bölümde yer alan makalelerin ortak noktalarından biri, küreselleşmenin sınırların gücünü azalttığı iddiasının aksine, sınırların öneminin artışına işaret edişleridir. Gerek devlet politikası temelinde gerekse sınır halkı tarafından sınırlara farklı anlamlar yüklenip sınır yönetiminde farklı kontrol mekanizmalarının gelişen teknolojiyle arttığı günümüzde, sınırların gücünün azaldığını söylemek pek de desteklenebilir bir argüman de-

ğildir. Kitapta sınırlar üzerindeki denetimin sınır kapılarının modernizasyonu, elektronik vize uygulamaları gibi mekanizmalarla düzenlenmesi ve şekillenmesi ile iktidarın sınırlar üzerinden yeniden tesisi sosyal, ekonomik ve siyasi faktörler göz önünde bulundurularak ifade edilmektedir. Bu konu üzerinden ileride yeni çalışmalar yapmak isteyenler, konuyu küreselleşmenin bir diğer boyutu olan neoliberal ekonomi ile ilişkisi açısından ele alarak, sınırların neoliberal düzen içerisinde nasıl konumlandığını geçirgenlik temelinde açıklayarak literatüre katkıda bulunabilirler. Sınır politikalarının ekonomik anlamda serbestleşmesi ile gelişmekte olan ülkelerde ucuz işgücüne duyulan ihtiyaç ve sınır politikaları arasındaki ilişkiye dış politika perspektifinden bakmak ise ileride bir diğer çalışma başlığı olabilir.

Derlemenin ikinci bölümü “Sınırdışı Hukuksal Bakış” adı altında iç ve dış hukuka ve bu noktaların pratikteki uygulamalarına değinmektedir. Bu bölüm sınırdışı edilmenin hukuksal temelini, tarihini ve yeni Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ile eski yönetmeliklerdeki eksiklikler ve doğabilecek aksaklıklardan bahsetmektedir. İkinci bölümün ilk makalesinde İbrahim Soysüren literatürü dikkatli bir şekilde inceleyerek sınır çalışmalarının bir ayağı olan sınırdışı etme üzerine kavramsal bir tartışma başlatmaktadır. Sınırdışının ne olduğu, hukuki temellerde nasıl yer aldığı ve nasıl tanımlanması gerektiği üzerine çalışmasıyla Soysüren sınırdışı etmeyi makalenin sonuna doğru şu şekilde tanımlamaktadır: *Yabancıların sınırdışı edilmesi, devletin, egemenlik yetkisine dayanarak, çeşitli sebeplerle istemediği yabancıları, terke davetten fiziki zor kullanmaya varan çeşitli yöntemlerle başka bir ülkeye göndermek için sınırları dışına çıkarmasıyla sonuçlanan, çok sayıda aktörün dahil olduğu, zamansal ve mekânsal (yerel, ulusal, uluslararası, ulusötesi) olarak katmanlı bir süreçtir.* İkinci bölümdeki makaleler genel olarak Nisan 2013’te kabul edilen YUKK’u merkezinde bulunduruyor. Bu konudaki bir diğer makalede Esra Dardağan Kibar yeni kanunun sınırdışı etmeye ilişkin hükümlerinin neler olduğu, eskiye kıyasla daha ayrıntılı olan bu düzenlemelerin getirdiği yenilikleri detaylı ve karşılaştırmalı bir şekilde inceliyor. Abdülhalim Yılmaz ise Türkiye’de yabancıların sınırdışı edilmesi uygulamalarını detaylıca inceleyip yargısal denetim ayağında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin (AİHM) verdiği önemli kararlara değinirken araştırmasını YUKK’a dair kısa bir eleştiriyle bitiriyor. Bu anlamda Yılmaz’ın çalışması bölümün hukuki çerçevesini oluştur-

ran önemli kısımlarından birini oluşturuyor. Bölümün son çalışmasında Orçun Ulusoy ve Utku Kılınç, AİHM'e bireysel başvuruları ve AİHM kararlarının Anayasa Mahkemesi içtihatlarına katkısını yakın incelemeye alıyorlar. Böylelikle ikinci bölüm sınırdışı etmenin hukuki çerçevesini detaylı bir şekilde gözler önüne sermiş oluyor. Yeni kanun tasarısı eskiye kıyasla çok kapsamlı ve sistematik bir şekilde karşımıza çıkarken yeni düzenlemeyle yaşanılacak aksaklıklar ve pratikteki eksiklikler ancak önümüzdeki süreçte belirgin olacaktır. Bu noktada Kibar'ın makalesi, yeni yasada yer alan muğlak ifadelerden doğabilecek sıkıntıların ve yeni kanunda ifade edilen hukuki güvencelerin pratikte uygulanmayabileceğinin altını çiziyor. YUKK'un yeni bir kanun olmasından dolayı gelecekteki araştırmalar bu kanunun etki ve uygulamalarının daha kapsamlı şekilde ele alınacağına sinyallerini veriyor.

Üçüncü bölüm, sınırdışı etme uygulamalarının birden fazla konunun kesişim noktasında olmasından ötürü diğer sosyal bilim dallarıyla da desteklenmesi ihtiyacına cevap veriyor ve konunun sosyal ve politik yanlarına odaklanıyor. Bu bölümdeki ilk makalede Mustafa Poyraz dışlanmanın değişik biçimlerini ve farklı dışlama pratiklerini incelerken "biz" ve "onlar" kavramları ve aralarındaki gerilimi vurguluyor. İbrahim Soysüren ise sınırdışı etmenin epistemolojik çerçevesini ulusal devletin oluşumuyla bağlantılandırıyor ve göç politikalarının bu sürecin önemli araçlarından biri olarak karşımıza çıktığını geniş kapsamlı literatür taraması ile savunuyor. Bölümün devamında Sinan Dinçer Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilere yönelik sınırdışı etme ve dışlama politikalarının tabiiyet ilişkisi odaklı tarihine bakıyor. Dinçer, 1890'lardan itibaren, Osmanlı tebaasında bulunan Ermenilere yönelik sınırdışı uygulamalarının kurulacak Türkiye Cumhuriyeti açısından da temel teşkil ettiğini ifade ediyor. Lülüfer Körükmez de günümüzde vatandaş olan ve olmayan Ermenilerin yaşadıkları sınırdışı uygulamalarını saha görüşmelerine dayandırarak incelediği çalışmasında, yabancıların sınırdışı edilme korkusunu ve bu konudaki farklı deneyimlerini Ermeniler üzerinden örnek göstererek anlatıyor.

Dinçer'in Osmanlı İmparatorluğu'nun sonlarına doğru Ermenilere yönelik uygulanan sınırdışı etmelerin tarihsel perspektifini ele aldığı makalesinin akabinde Körükmez'in makalesi tarihsel mirasın günümüzde hala etkin olduğunu destekler nitelikte. Bu çerçevede derlemenin bu bölümü farklı disiplinlerden elde edilen verileri bir araya getirerek sınırdışının

disiplinlerarası bakış açısıyla nasıl sentezlenebildiğini de gözler önüne seriyor. Ermenilere uygulanan sınırdışı etme politikalarının tarihsel ve güncel örneklerine arka arkaya yer verilmesiyle sınırdışı uygulamalarının geçmişle bağlantısı gün ışığına çıkmış oluyor. Bu bağlamda diğer etnik grupların da Ermeni örneğinde olduğu gibi sınırdışı edilmeleri konusuna dair tarihsel ve güncel perspektifin birlikte ele alınabileceği yeni araştırma konularına göz kırıyor.

Son bölüm “Van ve Sınırdışı” başlığı altında sınırdışı etmenin bizatihi uygulamadaki şekli ve konuya sivil toplumun bakışını Van ili örneğinde inceleyerek konunun derinine inen makaleleri bir araya getiriyor. Özge Biner, Van’da yürüttüğü saha çalışmasıyla yasallık ve sınırdışı edilebilirlik arasındaki ilişkiyi Türkiye’de sığınma başvurusunda bulunmuş kişilerin yaşanmışlıkları üzerinden ele alırken uygulamada ikili yapılardan kaynaklanan yasal belirsizliklerin duruma göre yeniden şekillendiğini ifade ediyor. Güven Şeker ve Buğra Özer’in makalesinde ise kolluk kuvvetlerinin yaklaşımı ve uygulamaları, bu uygulamalardaki aksaklıklar ile belirsiz ve geniş tanımlı sorumluluk yetkilerinin ortaya çıkardığı keyfi uygulamalar istatistiki verilerden de yararlanılarak sunuluyor. Son olarak ise Taner Kılıç’ın makalesi, Yunanistan’ın Geri Kabul Anlaşması çerçevesinde yapmakta olduğu “push back” vakaları (yasadışı sınırdışı işlemleri), Türkiye’nin 2014 Haziran ayında yürürlüğe giren Geri Kabul Anlaşması ile Türkiye’de doğabilecek insan hakları ihlallerine odaklanıyor. Bu çerçevede, doğu sınırlarında Özbek mültecilerin sınırdışı edilmelerinde ortaya çıkan hukuk dışı olayı örnek olarak ele alıp sivil toplum bakışıyla incelemesi derlemeye önemli bir katkıda bulunuyor.

Merkezine Türkiye’yi oturtan bu zengin çalışma, göçün sınır ve sınırdışı gerçekliğinin küresel boyutu nedeniyle karşılaştırmalı siyaset ile ilgilenen sosyal bilimcilere ciddi bir yol haritası çizmektedir. Bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir husus derlemenin en kısa zamanda İngilizce çevirisinin yapılması ihtiyacıdır. Böylelikle son yıllarda giderek daha çok göç alan bir ülke haline gelen Türkiye üzerine yapılmış bu derleme hem Avrupa ile sınırları, hem de doğuda sorunlu bölgelerle olan birebir temasından dolayı karşılaştırmalı araştırma yapacak sosyal bilimciler için yol gösterici bir kitap olacaktır.

Türkiye’de yeni kabul edilen Geri Kabul Anlaşması ve YUKK ile yeni bir döneme girildiği söylenebilir. Derlemenin, bu yeniliklerin hemen önce-

sinde bir araya getirdiği makaleler bu alanda çalışan sosyal bilimcilerin ilerleyen dönemde karşılaştırmalar yapmalarına yardımcı olacak önemli bir kaynak sunmaktadır. Gelecekte bu konuların daha çok konuşulur olması, sınır ve sınırdışı etme üzerine çalışanlara daha sık rastlanacak olmasına işaret etmektedir. Bu da alana yönelik ilginin artması ve bilimsel kaynakların artacağı anlamına gelmektedir.

Derlemenin genelinde devlet eliyle belirlenen sınır ve sınırdışı etme politikalarının pratikte ve özelde nasıl kendi kendini yenilediği ve ürettiği gözlemlenmektedir. Bu amaçla tıpkı bu derlemenin gösterdiği gibi sınır çalışmalarının farklı sosyal bilimlerin kesişim noktası olduğu ve ilerideki çalışmaların bu zengin bakış açılarından yararlanması gerektiği rahatlıkla söylenebilir.

Tıpkı diğer sosyal bilim konularında olduğu gibi sınır ve sınırdışı etme konularının merkezinde de insan ve insan kaynaklı politikalar vardır. İbrahim Soysüren'in ikinci bölümdeki makalesinin sonunda vurguladığı önemli bir husus sosyal bilimcilerin unutmaması gereken bu noktayı işaret ediyor: "Devlet şiddetinin yöneldiği "öteki" nin insan olduğu unutulduğu anda, insan için ve insana dair olanı anlamayı amaç edinen bilimsel çabanın ne anlamı kalır?". Biz sosyal bilimcilere de düşen değişen ve gelişen sınır çalışmalarının merkezinde insan olduğunu unutmamak ve buna göre bilimsel çalışmalarımızı gereken bilimsel mesafeyi koruyarak gerçekleştirmektir. Ancak böylelikle durumun insani boyutunu göz ardı etmeden konuyu akademik ve bilimsel açıdan ele alan eleştirel ve teorik katkılarda bulunabiliriz.

Birce Altok-Karşıyaka, Boğaziçi ve Binghamton Üniversiteleri'nden *Küresel ve Uluslararası İlişkiler Bölümü*'nden *Sosyoloji ve Tarih* yandalları yapıp *Ortadoğu ve Kuzey Afrika Çalışmaları* üzerine uzmanlaşarak 2010 yılında mezun oldu. Yüksek lisansını 2011 yılında New York'ta Columbia Üniversitesi'nde İnsan Hakları Çalışmaları üzerine tamamlamıştır. Şu an Koç Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde dördüncü sınıf doktora adayı olarak eğitimine öğretim görevlisi ve araştırma asistanı olarak devam etmektedir. Tez yazma aşamasındadır. Araştırmalarında yoğunlaştığı konular karşılaştırmalı siyaset, insan hakları, mülteci hakları ve toplumsal hareketlerdir. Uluslararası Af Örgütü'nde 2012-2014 döneminde Türkiye Şubesi Disiplin Kurulu'nda görev almıştır. Birleşmiş Milletler nezdinde çeşitli sivil toplum kuruluşları ile New York'taki Birleşmiş Milletler Türkiye Daimi Temsilciliği'nde çalışmıştır.